

לך לשלום גשם - בוא בשלום טל

מים ראשונים: דף זה הוא מהוותיקים והראשונים שכתבנו לכבוד תפילת הטל בפסח תשס"ב ומאז הרחבנו והשלמנו וגם חזרנו על מקצת מהדברים בדף [כמטר לקחי כטל אמרתי](#) בפרשת האזינו.

יערוף כמטר לקחי תזל פטל אמרתי פשעירם עלי דשא וכרביבים עלי עשב: (שירת האזינו, דברים לב ב).¹

הרי בגלבע אל טל ואל מטר עליכם ושידי תרומת פי שם נגעל מגן גבורים מגן שואל בלי משיח בשמן: (שמואל ב א כא).²

ויאמר אליהו התשבי מתשבי גלעד אל אחאב חי ה' אלהי ישראל אשר עמדתני לפני אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי: (מלכים א יז א).³

דברים רבה (ליברמן) פרשת האזינו – קריאה לשרים גדולים ואנשים מכובדים

"יערוף כמטר לקחי" - אמרו ישראל למשה רבנו עליו השלום: לא באת לדבר עם השמים ועם הארץ אלא עם הטל ועם המטר?⁴ אמר להם: משל למה הדבר דומה, לעשיר שהלך לכבד את המלך ולקח עמו שרים גדולים ואנשים מכובדים, נכנס עימם אצל המלך, קיבלם המלך בסבר פנים יפות. וכן אמר משה: מוטב שאקרא שמים וארץ ואת המטר ואת הטל ויהיו עמי ואקרא להקב"ה ויענה אותי. לפיכך אמר להם: "האזינו השמים ואדברה ... יערוף כמטר לקחי ... ואח"כ: "כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו".⁵

מדרש תנחומא (בובר) פרשת תולדות סימן יט – אין אדם שליט בטל⁶

"ויהיה שארית יעקב בקרב עמים רבים כטל מאת ה' כרביבים עלי עשב אשר לא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם" (מיכה ה ו) ... אמר ר' פנחס בן חמא: אמרו לו ישראל: כטל את עושה אותנו? אמר להם: כשאתם זכאין ... את מוצא, אפילו צדיקים אינן מושלין בטל, אלא הקב"ה בעצמו. רצונך לידע? בשעה שעמד אליהו ואמר: אם יהיו השנים האלה טל ומטר, ולא שמע הקב"ה, אלא היה הטל יורד. מנין? שכן הוא אומר לאליהו: "לך הראה אל אחאב ואתנה מטר" - טל אין כתיב כאן, אלא: "ואתנה מטר על פני האדמה", מכאן שהיה הטל יורד כל אותו הזמן, מן הקב"ה. להודיעך שאין אדם שליט בטל, אלא הקב"ה.⁷ כך אמר הקב"ה לישראל: כשאתם עושים רצוני, כשם שהטל אין בריה שולטת בו, כך אתם אין בריה שולטת בכס, שנאמר: "יְהִיָּה שְׂאֲרִית יַעֲקֹב בְּקֶרֶב עַמִּים רַבִּים כְּטַל מֵאֶת ה' וְכוּ" (מיכה ה ו).⁸

¹ כקוראי ולומדי מדרש אנו אמונים על "פתיחתאות" למיניהן: "פתיח רבי תנחומא ואמר" (מדרשי תנחומא), "פתיח רבי הושעיה רבה ואמר" (כנראה הבסיס לשם 'מדרשי רבה'). מדרשים עם פתיחתאות נרחבות הם על שלוש מתוך חמש המגילות: איכה רבה, אסתר רבה, ורות רבה. גם בלימוד בבית המדרש יש לנו לא מעט "פתיחה" של החכם המלמד או דורש (ברכות נח ע"ב, סג ע"ב, מגילה י ע"ב, סוטה ב ע"ב, מכות י ע"ב ועוד). וממי למדו כולם? ממשה רבינו שפתח בשירת האזינו: "האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי. יערוף כמטר לקחי, תזל כטל אמרתי".

² גם מתוך קינתו וקללתו של דוד אתה למד על כוחם הגדול של הטל והמטר, בבחינת "מתוך גנותם אתה למד שבחם" (בראשית רבה פד ט). ולא מצאנו מדרשים ופרשנים על פסוק זה!

³ שים לב שאלהו לא אומר שלא יהיה גשם וטל כלל, אלא רק עפ"י דבר ה'. ועל כך אפשר לומר שהנביא ישעיהו עונה לו במהופך: "כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוח את הארץ והולידה והצמיחה ונתן זרע לזרע ולחם לאוכל: כן יהיה דברי אשר יצא מפ"י (ישעיה נה י). אליהו אומר: גשם רק על פי דבר ה' ואילו ישעיהו אומר: דבר ה' הוא כמו גשם.

⁴ מקריאה לשמים וארץ (במשמעות הנשגבה שלהם), ירדת משה לדבר על טל ומטר?

⁵ ראה בגמרא ברכות כא ע"א שפסוק זה: "כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו" הוא המקור לברכת התורה. ואזכור הטל והמטר, אם כך, קודם לברכת התורה. דבר זה חשוב לזכור להמשך דברינו (תענית ז ע"א להלן) בו נשווה את התורה מול הגשם והטל.

⁶ נפתח בדברים הקשים של אליהו, בבחינת "מתחיל בגנות ומסיים בשבח" ונראה שגם בדברים אלה יש מן החיוב. ועל הגנות השנייה, קינתו וקללתו של דוד לא מצאנו, כאמור, מדרשים ופרשנים! ראה אגב דברינו [מתחיל בגנות ומסיים בשבח](#) בפסח.

⁷ וכן הוא בתענית דף ג ע"א: "בטל וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר, ואם בא להזכיר - מזכיר. מאי טעמא? - אמר רבי חנינא: לפי שאין נעצרים. וטל מנלן דלא מיעצר? דכתיב: "ויאמר אליהו התשבי ... אל אחאב חי ה' ... אם יהיה השנים האלה טל ומטר ...", וכתב: "לך הראה אל אחאב ואתנה מטר על פני האדמה" (מלכים א יח). ואילו טל לא קאמר ליה, מאי טעמא - משום דלא מיעצר". בהמשך אמנם מבחינה הגמרא שם בין טל "רגיל" ובין טל של ברכה שכן יכול להיעצר (ועליו גזר אליהו ונענה), אבל למסקנת הגמרא ההבדל אינו ניכר וסגולתו הבסיסית של הטל היא שהוא יורד תמיד. ובירושלמי בברכות פרק ה דף ט ע"א: "על המטר נשמע לו ועל הטל לא נשמע לו". הזמן היחיד שבו פסק גם הטל וגם המטר היה בסיום המבול. ראה רמב"ן בראשית ח ד.

⁸ ראה פירוש רד"ק מלכים א יז א (שמקורו בירושלמי תענית פרק א הלכה ב): "כשמטו בני חיאל כולם הלכו אליהו ואחאב לנחם חיאל ואמר אליהו כי בעון שבנה יריחו מתו בניו כדבר ה' אשר דבר יהושע בן נון. אמר לו אחאב: מי גדול משה או יהושע? אמר לו: משה, שהיה רבו של יהושע. אמר לו: דברי הרב לא נתקיימו ודברי תלמיד נתקיימו? והלא אמר משה: "ועבדתם אלהים אחרים לו: משה, שהיה רבו של יהושע.

עמ' 1 מתוך

מדרש תנחומא (בובר) הנ"ל – גם במבחן גיזת הצמר של גדעון

"והיה שארית יעקב"⁹ ... אלו הן אותן שנתפרשו בימי גדעון, בשעה שאמר לפני הקב"ה: "אם ישך מושיע בידי את ישראל כאשר דברת הנה אנכי מציג את גזת הצמר בגורן. אם טל יהיה על הגזה לבדה ועל כל הארץ חורב וגוי" (שופטים ו לו-לז). א"ל הקב"ה: אני הכתבתי: "אהיה כטל לישראל" (הושע יד ו), ואת אמרת "ועל כל הארץ חורב", אפשר אני איני עושה כן?¹⁰ מנין?¹¹ שאין כתיב כאן "ויעש אלהים כן", אלא "ויהי כן" - מעצמו היה. אבל כי אמר "יהי נא חורב אל הגזה לבדה ועל כל הארץ יהיה טל" - מיד "ויעש אלהים כן ביום ההוא". למה? שכן כתוב "אהיה כטל לישראל".¹²

בראשית רבה יג ז-ח – הקשר בין האדם למטר

"ואדם אין לעבוד את האדמה" (בראשית ב ה)¹³ - ואדם אין להעביד את הבריות להקב"ה, כאלהו וכחוני המעגל ... "כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ ואדם אין וגוי" - אלמלא אדם, אין ברית כרותה לארץ להמטיר עליה שנאמר: "לְהַמְטִיר עַל אֶרֶץ לֹא אִישׁ מְדַבֵּר לֹא אָדָם בּוֹ" (איוב לח כו).¹⁴

ספרי דברים פסקא שו – התורה כמטר והתורה כטל¹⁵

"יערוף כמטר לקחי", מה מטר חיים לעולם אף דברי תורה חיים לעולם.¹⁶ אי מה מטר מקצת עולם שמחים בו ומקצת עולם מצירים בו, מי שבורו מלא יין וגרנו לפניו מצירים בו, יכול אף דברי תורה כן? תלמוד לומר "תיזל כטל אמרתי" - מה טל כל העולם שמחים בו כך דברי תורה כל העולם שמחים בהם.¹⁷

ספרי דברים פסקא שו

ועצר את השמים ולא יהיה מטר" והלא כל ישראל עובדי ע"ג הם ואין השמים נעצרים! קפץ אליהו ואמר ונשבע חי ה' אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי". אליהו הקנאי כופה כביכול על הקב"ה לקיים את דבריו שבתורה. אבל אם כן, אז רק מטר. בדיוק כמו שכתוב. ולא טל שלא כתוב בתורה. "מידת פורענות מועטת". וכבר הרחבנו במעשה זה של אליהו בדברינו [אליהו בהר הכרמל](#) בפרשת כי תשא.

⁹ דרשה נוספת על הפסוק במיכה. בסדר הדרשות שם, הדרשה הראשונה, שהרי גדעון קדם לאלהו.
¹⁰ שאני מונע את הטל מהגיזה ורק על הארץ יהיה כמו שאתה מבקש גדעון שזה ניסיון קשה יותר (ראה הערה הבאה הבאה)!

¹¹ מנין שאכן כך אירע והייתה זאת התערבות אלוהית מיוחדת בניסיון השני (ראה הערה הבאה)?

¹² בדומה לאלהו, כך גם בימי גדעון בעת שהוא עושה את ניסיון הטל וגיזת הצמר. אלא שגדעון הגדיל לעשות כאשר ביקש סימן כפול. ראה שם הפסוקים: "וַיֹּאמֶר גְּדֵעוֹן אֶל הָאֱלֹהִים אִם יִשְׁךְ מוֹשִׁיעַ בְּיָדִי אֶת יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ: הִנֵּה אֲנִי מְצִיג אֶת גִּזַּת הַצֶּמֶר בְּגֹרֶן אִם טַל יִהְיֶה עַל הַגִּזָּה לְבִדָּה וְעַל כָּל הָאֶרֶץ חֹרֵב וְיִדְעִיתִי כִּי תוֹשִׁיעַ בְּיָדִי אֶת יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ: וְיִהְיֶה כֵן וְיִשְׁפֹּם מִמִּחֶרֶת וַיִּזַּר אֶת הַגִּזָּה וַיִּמָּץ טַל מִן הַגִּזָּה מְלֹא הַסֶּפֶל מִים: וַיֹּאמֶר גְּדֵעוֹן אֶל הָאֱלֹהִים אֵל יְחֹר אַפְּךָ בִּי וְאַדְבְּרָה אֶךְ הַפְּעַם אֲנִסָּה נָא רַק הַפְּעַם בְּגִזָּה יְהִי נָא חֹרֵב אֶל הַגִּזָּה לְבִדָּה וְעַל כָּל הָאֶרֶץ יִהְיֶה טַל: וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים כִּן בְּלִילָה הַהוּא וַיְהִי חֹרֵב אֶל הַגִּזָּה לְבִדָּה וְעַל כָּל הָאֶרֶץ יָיָה טַל". וכבר הדגישו הפרשנים שהניסיון השני שהטל יהיה על כל הארץ ורק על גיזת הצמר לא יהיה, היה הקשה יותר ולכן כתוב בו "ויעש אלהים כן", בעוד שבראשון כתוב רק "ויהי כן". ובשניהם קיבל גדעון לרגע מה שלא קיבל אליהו אבל בקרו אותו חכמים על ניסיונות אלה. ראה דברינו [לא תנסו](#) בפרשת ואתחנן, בפרט ספר האמונות והדעות שם.

¹³ ראה הפסוק המלא שם בתחילת סיפור הבריאה השני שממנו משתמע שבריאת האדם קדמה לצמחייה: "וְכָל שֵׁיחַ הַשָּׂדֶה טָרָם יִהְיֶה בְּאֶרֶץ וְכָל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טָרָם וַיִּמְחַ כִּי לֹא הִמְטִיר ה' אֱלֹהִים עַל הָאֶרֶץ וְאָדָם אֵין לְעִבֵד אֶת הָאֲדָמָה".

¹⁴ ראה שוב תלמוד ירושלמי מסכת תענית פרק א הלכה א: א"ר שמואל בר נחמן: בשעה שישראל באין לידי עבירות מעשים רעים הגשמים נעצרים, והן מביאין להן זקן אחד כגון ר' יוסי הגלילי והוא מפגיע בעדם ומיד הגשמים יורדין. אבל הטל אינו יורד בשביל בריהו. מה טעמא? אשר לא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם" [מיכה ה ו']. לטבע ללא אדם מספיק הטל. צרכיו של האדם וכישרונו להפיח חיים מהאדמה הם שמזיקים לגשם. והפסוק באיוב הוא חלק מתשובת הקב"ה אליו "מן הסערה" בדבר כוחו של הקב"ה שברצונו גם יוריד מטר במדבר שאין זה דרכו של עולם וטבע. לפיכך, אל לך איוב להרבות בדברים. ראה שם.

¹⁵ נחזור אל משה ולרשות בשבח התורה, שבח המטר ושבח הטל.

¹⁶ על ההשוואה בין הגשם לתורה ראה תענית דף ז עמוד א: "אמר רב יהודה: גדול יום הגשמים כיום שניתנה בו תורה, שנאמר: "יערוף כמטר לקחי", ואין לקח אלא תורה, שנאמר: "כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו". רבא אמר: יותר מיום שניתנה בו תורה, שנאמר: "יערוף כמטר לקחי", מי נתלה במי? - הוי אומר: קטן נתלה בגדול. אבל נראה שהמכילתא לא כל כך אוהבת את דברי רבא וטוען שזה רק דרך משל ומליצה: "אתה אומר: "אריה שאג מי לא יירא ה' אלקים דבר מי לא יינבא" (עמוס ג ח) - אפשר לבריותיו כמותו? אלא משמיעין את האוזן מה שיכולה לשמוע. כיוצא בו אתה אומר: "יערוף כמטר לקחי" - אפשר שהגשמים גדולים מן התורה שהוא מושלה בהן? אלא משמיעין את האזן מה שיכולה לשמע" (מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק יט פסוק יח). האם רבא שהוא אמורא, לא הכיר את מדרש התנאים מכילתא דרשב"י?

¹⁷ ההשוואה של התורה למטר איננה מושלמת. ההשוואה הטובה יותר היא לטל. טל יש בו לחות בלי פגיעי הטבע של הגשם. ראה פירוש רד"ק לפסוק בישיעיהו יח ד: "כחום צח עלי אור כעב טל בחום קציר" - כמו שיהיה לטובה חם צח ובהיר עלי אור, והוא המטר, כמו יפין ענן אורו, כי כשיהיה השמש בהיר על הארץ אחר המטר הוא יפה וטוב לצמחים, כמו שאמר "מנוגה ממטר דשא מארץ" (שמואל ב כג ד) וכן "עב טל בחום קציר" הוא טוב, כי בעת הקציר יהיה החום הגדול וכשתעבור עב טל יהיה טוב לבני אדם לקרר האויר. ואמר טל ולא אמר מטר כי המטר יזיק לקציר אבל הטל ייטיב ולא יזיק".

דבר אחר: "יערוף כמטר לקחיי" - היה רבי נחמיה אומר: לעולם הוי כונס דברי תורה כללים.¹⁸ יכול כדרך שאתה כונסם כללים תהא מוציאם כללים? תלמוד לומר: "יערוף כמטר לקחיי", ואין יערוף אלא לשון כנעני, משל אין אדם אומר לחבירו פרוט לי סלע זה, אלא ערוף לי סלע זה. כך הוי כונס דברי תורה כללים ופורט ומוציא, כטיפים הללו של טל ולא כטיפים הללו של מטר שהן גדולות, אלא כטיפים הללו של טל שהן קטנות.¹⁹

חג שמח ושנה טלולה

מחלקי המים

מים אחרונים: הפיוט "בוא בשלום טל" ליוסי בן יוסי²⁰

לך לשלום גשם ²¹	אביעה זמירות / בהגיע עת זמיר / ובזמרה אען:
בוא בשלום טל ²²	במפעלות צורי אביטה / כי נעימים בעתם / ובנעם אמלל:
לך לשלום גשם ²³	גשם חלף / וסתיו עבר / והכל בצביון נוצר
בוא בשלום טל	ודודאים נתנו ריח / בגינת דודים / וחלפו דוויים
.....
לך לשלום גשם	כוח ברקים / וצינורי שחקים / עשו שליחותם
בוא בשלום טל	לאוגר בקציר / גידולי חציר / בלי זעם ועיצום
לך לשלום גשם	מריח מימין / נשאת שפלים / ומלאו אסמין
בוא בשלום טל	נעים שמחות / ופרי עץ הדר / עת יעודר -

¹⁸ ובמקבילה במדרש תנאים לדברים פרק לב פסוק ב יש כאן תוספת: "הוי כונס דברי תורה כללים שאם את כונסן פרטים הן מיגעין אותך ואין את יכול לעמוד בהן". הרעיון הבסיסי של מדרש זה, שהוא נכון אולי לכל שיטה ומתודה ("תורה"), הוא תהליך הרדוקציה מחד גיסא (הכינוס לכללים ושיטה מדעית) והיישום המעשי פרטני (ההנדסה), בכל מקרה לגופו, מאידך גיסא. החורף הוא הכינוס, הטל בקיץ הוא היישום הפרטני.

¹⁹ ראה רלב"ג על הפסוק במשלי ג כ: "בדעתו תהומות נבקעו ושחקים ירעפו טל" - ... והנה רמז במה שישפיע מלמטה יהיו נובעות אלו הידיעות אל הדברים הטבעיים המוחשים אלינו, אשר יעירו אותנו על החכמה והתבונה הזאת. ובמה שישפיע לנו מלמעלה, רמז אל השפע שיושפע לנו מהש"י להשיג אל הידיעות באמצעות השכל הפועל. והמשיל השפע ההוא לטל לא לגשם, כי הטל מתפשט בכל האויר אינו יורד טפין טפין כמו המטר. וכן השפע הזה מגיע בכל המקומות שיהיו נאותים לקבלו יחד, לא במקום זולת מקום". הטל מכסה את כל השטח. דברי תורה שווים לכל נפש. והמטר, ראה עמוס ד ז: "והמטרתי על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר חלקה אחת תמטר וחלקה אשר לא תמטיר עליה תיבש הם" וכל המדרשים שנאמרו על פסוק זה.

²⁰ פייטן ארץ ישראלי שחי כך נראה בסוף תקופת האמוראים, תחילת הסבוראים (המאה ה-5?). הפיוט הועתק מתוך "הצעה לסדר", בהוצאת ידיעות אחרונות/ספרי חמד/המדרשה באורנים. [ראה פיוט זה גם באתר דעת](#).

²¹ ראה ברכות סד ע"א: "הנפטר מחברו אל יאמר לו לך בשלום, אלא לך לשלום" ("לך בשלום" אומרים לנפטר, שם). המקור הוא במקרא: יתרו למשה (שמות ד יח), יונתן לדוד (שמואל א כ מב) ועוד.

²² ראה ראש השנה פרק ב משנה ט: "עמד רבן גמליאל ונשקו על ראשו אמר לו בוא בשלום רבי ותלמיד" (וכן הוא לנפטר כשמגיע לבית עולמו, כתובות קד ע"א).

²³ המנהג לקרוא בשיר השירים בשבת המועד פסח. הפרידה מהחורף.